

Igazi Amerika?

Glant Tibor: Amerika, a csodák és csalódások földje. Az Amerikai Egyesült Államok képe a hosszú XIX. század magyar utazási irodalmában. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013. 259 oldal

Talán nincs még egy olyan ország, amelyről annyiféle, sokszor teljesen ellentétes véleményt formáltak volna (és formálnak ma is), mint az Amerikai Egyesült Államok. A kontinensnyi méretű, szinte teljes egészében „önmagát megcsináló” államalakulat politikai és társadalmi modellje, vitathatlan gazdasági „sikertörténete” már megszületésének pillanatától vonzza az – elsősorban európai – tekinteteket, és generál újabb és újabb nézeteket, pozitív vagy negatív előítéleteket, kliséket, sztereotípiákat. Olyan eleme ez az elmúlt csaknem két és fél évszázad történelmének, melynek létét és fontosságát még az Egyesült Államok „esküdt ellenségei” sem tagadják.

Ugyanakkor az Amerikáról rögzült kép kialakulását vizsgálva – előjeltől függetlenül – még a témában kevésbé járatos kutató vagy érdeklődő olvasó számára is feltűnik, hogy nagyon kevés az első kézből (pl. közvetlen élményből) származó információ, a vélemények kialakítása mindig valamilyen szűrőn, áttételen keresztül történt és történik; anélkül, hogy a közvetítő és az általa közvetített kép autentikusságát komolyabban, átfogó jelleggel és módszertani alaposítással vizsgálták volna.

Eme – a magyarországi amerikanisztika és a magyar-amerikai kapcsolatok történetének kutatása szempontjából is komoly feszültségeket hordozó – hiány pótlására tesz – előrebocsáthatjuk: sikerrel – kísérletet Glant Tibor, a Debreceni Egyetem oktatója 2013-ban megjelent könyvében. A rendkívül komoly kutatómunkára alapozott mű (csak a kézirat és nyomtatott források jegyzéke mintegy nyolc oldal terjedelmű) a cím jelzése

szerint egy, hazánkban sokáig elhanyagolt, másodlagosnak („minornak”) tekintett forrástípust, az utazási irodalmat, vagyis a valós vagy képzelte utazással kapcsolatos, illetve az ezekből születő munkák összességét veszi górcső alá. A kútfő választása – hiánypótló jellege mellett – maximálisan illeszkedik a nemzetközi kutatás az utóbbi évtizedekben egyre inkább előtérbe kerülő irányzatába, mely szerint a kapcsolattörténet fontos eleme a reprezentációkutatás – ennek részeként viszont a kutató nem mellőzheti a – sokszor bizony csekély esztétikai élményt nyújtó – utazási művek átfogó és interdiszciplináris jellegű vizsgálatát. (E tendencia – és az Amerika-kép kutatás – egyik alapművének számít például René Rémond francia történész még az 1960-as évek megjelent elemzése, amely a Franciaországban kialakult Amerika-kép vonatkozásában külön kötetet szentelt az útleírásoknak.¹)

A Glant Tibor által írt munka címében jeleltek természetesen további kérdéseket vetnek fel: miért éppen a „hosszú tizenkilencedik század” került a szerző érdeklődésének középpontjába, és hogyan legitimálható ez a választás az amerikanisztika és a kapcsolattörténet szempontjából? Az előzőekhez hasonlóan – az ebben a periódusban készült munkák nagy száma mellett – most is leginkább a könyv első, elméleti-módszertani problémákat tárgyaló fejezete tartalmazza az amerikai és magyar vetülettel is rendelkező választ: noha már a 16. századból is van tudomásunk magyar utazóról Parmenius István személyében, a 18-19. század fordulójáig Közép- és Dél-Amerika állt inkább az érdeklődés központjában. A reformkorral viszont teljes – és máig ható – változás indult meg: a magyar elit elkezdte magát – pozitív vagy

¹ Vö. Rémond, René: *Les États-Unis devant l'opinion française (1815–1852)*. 2 vols. Paris, 1962.

negatív értelemben – Amerikához (vagyis: az Egyesült Államokhoz) mérni. Ennek a periódusnak és egyfajta Amerika-kép meggyökerezésének felütését minden kétséget kizáróan Bölöni Farkas Sándor *Útazása* jelenti. (A máig élő Amerika-kép megalapozójának tekintett Bölöni, illetve műve fontosságát jelzi, hogy a kötetben ők kapnak elsőként önálló alfejezetet [38-42. old.].) Tulajdonképpen az ő „köpönyegéből” bújnak elő a későbbi utazók, illetve Amerika-leírók. Utazásaik, illetve műveik, valamint a belőlük kibontakozó Amerika-kép történetét három, kronológiai alapon elhatárolt csoportra osztja Glant Tibor, és művében is ennek megfelelően tárgyalja őket. Az első csoportot a reformkori utazók, a másodikat a Kossuth-emigráció tagjai, míg a harmadikat a dualizmuskori szerzők alkotják. Meglátásunk szerint – szemben a korábbi munkák által alkalmazott kronológiával – ez a felosztás a leginkább megalapozott, mivel nem valamely amerikai esemény (mint például a polgárháború), hanem az utazók hazájának (vagyis a közvetített kép befogadó országának) belső fejlődése határozza meg a cezúrákat. A kötet ugyanakkor nem csak kronológia alapján csoportosít, hanem egyes témák esetében (pl. indiánkép) áttekintő módon igyekszik bemutatni a különböző csoportokhoz tartozó utazók művei által sugalltakat.

A már említett Bölöni mellett Haraszthy Ágoston, Nendtvich Károly és Rosti Pál alkotja a reformkori utazók blokkját. E csoportosítást még annak szem előtt tartásával is el kell fogadnunk, hogy Nendtvich és Rosti már jócskán a reformkor vége után járt Amerikában; műveik ugyanis még a reformkori szellemiség hatását (elsősorban a „haza és haladás” szolgálatának igényét) jelzik. E csoport tagjai tárgyalhatók a legkevésbé elkülönítetten, hiszen – miként azt a szerző megjegyzi – útleírásaik nem tekinthetők különálló szövegeknek, hanem egymásra – valamint Tocqueville 1841-1843-tól cenzúrázott formában magyar nyelven is hozzáférhető művére – reflektálnak. A szövegek minősége mellett ezzel is indokolható, hogy Bölönin ki-

vül csak az Újvilágban 1855-ben járó és művét 1858-ban megjelentető Nendtvich kap önálló alfejezetet (42-47. old.) Nála teljesedik ki a Bölöni által megalapozott Amerika-kép, és rögzül – több vallási, társadalmi vagy kulturális természetű, néha ellentmondásos sztereotípiával – az „ígéret földje” imázs is. (Mindeközben Nendtvich erőfeszítéseket tesz az amerikai embertípus, az „igazi jenki” mibenlétének meghatározására is.)

Az utazók-útleírók következő csoportját a Kossuth-emigránsok (többek között Pulszky Ferenc, Szedlák Mátyás, Madarász József és Xántus János) alkotják. A szerző megállapítása szerint az ő esetükben – noha pusztán az életkor alapján ugyanahhoz a generációhoz tartoznak, mint a reformkori utazók – négy alapvető eltérés figyelhető meg az előző csoporthoz képest. Először is – teljesen érthető okokból – talán náluk telik el a legtöbb idő az utazás és az útleírás megjelenése között, és – mivel egy elbukott szabadságharc egykori résztvevőiről van szó – az itthon kiadott művekben erőteljes hangsúlyeltolódás figyelhető meg a gazdasági és társadalmi jelenségek javára, miközben a politikai kérdések (és ezzel együtt nyilvánvalóan az alkotmányos berendezkedés és a szabadságjogok) tárgyalása háttérbe szorul. Megfigyelhető az a szinte az egész korabeli magyar utazási irodalomra jellemző vonás is, hogy jelentős az eltérés a kéziratok hagyatéka és a nyomtatásban megjelent anyagok között, vagyis a megjelenés érdekében a szerzők több „kényes” részt egyszerűen kihagytak vagy eltérő módon jelenítették meg. Emellett náluk jelennek meg az első kritikus hangok is az amerikai életről. Mindehhez járul az a módszertani probléma, hogy a sokszor több évet is az Egyesült Államokban töltő szerzők esetében összemosódnak a memoár-, illetve az utazási irodalom körébe tartozó elemek. Alapvetően megállapítható, hogy a Kossuth-emigránsok nem érezték jól magukat Amerikában, és Amerika-képük saját keserű tapasztalataik mellett leginkább Kossuth amerikai útjának emlékezetéből táplálkozik. A hazai okok miatt előtérbe kerülő Kossuth (az 1879-es honossági törvény kap-

csán kibontakozó vita végül Kossuth magyar állampolgárságtól való „megfosztásával” zárult)² mellett náluk tűnik fel először témaként a második ipari forradalom, illetve annak gazdasági és társadalmi következményei. A Kossuth-emigráció tagjai által írt művek bemutatásának rövidege (47-49. old.) miatt az olvasó először csalódottságot érez – ám ezek a későbbiekben tematikus jelleggel bizonyos szempontból „visszatérnek”, így a teljes kötet elolvasása nagymértékben mérsékli a hiányérzetet.

A szigorú kronologikus rendtől tér el a szerző, amikor a dualizmuskori Amerika-kép bemutatása előtt – „esettanulmányként” – külön fejezetet szentel Széchenyi Béla amerikai útjának, illetve a 19. századi magyar utazási irodalomból kibontakozó indiánképnek.

Széchenyi István művelt, angolul igen jó tudó fia az első magyar arisztokrata, aki újvilági tapasztalatait a saját maga által írt útleírásban összegezte. Az utazó személye, az utazás és az útleírás megjelenésének időpontja (1862, illetve 1863) is arra utal, hogy átmenetről van szó a reformkori és a dualizmuskori utazók között (ezt a Kossuth-emigráció nem jelenthette, hiszen tagjai a reformkor generációjához tartoztak). Glant Tibor a téma komplex jellegéhez méltóan kimerítően tárgyalja mind az utazás körülményeit (Széchenyi Béla két évvel – az Amerikába engedély híján soha el nem jutó – apja halála után indul, Amerikában polgárháború dúl, miközben itthon már régóta béke van), mind az eddig kevésbé kutatott *Amerikai utamat*. Az útleírás tartalmi-tematikai elemzése a kötet egyik legkompaktabb és módszertani szempontból is meggyőző része (egy magyar, illetve angol nyelvű változata korábban önálló tanulmányként is megjelent).³ A

szerző sikerrel érzékelteti az amerikai út pszichés terhét és politikai vonatkozásait, felsorolja, illetve egyes pontok esetén röviden be is mutatja a Széchenyi Bélát láthatóan érdeklő vagy éppen az útleírásban súlyponti helyet kapó kérdéseket (pl. rabszolgaság és polgárháború, a fejlődés, indiánok). (51-75. old.)

A következő fejezet a 19. századi magyar utazási irodalom – és az olvasóközönség – érdeklődésének homlokterében álló indiánképet elemzi. (77-118. old.) A demokrácia és haladás, a jenki figurája, a feketék, valamint a magyar szemlélő számára kissé egzotikusnak tűnő vallási felekezetek mellett az indiánok jelentették az Egyesült Államok „csodáit”, s közülük az indiánokat övezte a legnagyobb figyelem. A reformkor alapozta meg azt az indiánromantikát, melynek továbbélése, sajátos magyar „hajtásai” (például az 1964-ben Cseh Tamás által Bakonybél mellett alapított törzs) egészen a közelmúltig a magyar kultúra (vagy kulturális ellenállás) markáns részét képezték. Noha az indiántéma sokáig nem hiányozhatott egyetlen útleírásból sem, Glant Tibor azt is jelzi, hogy nem az útleírások alkották a magyarországi indiánkép kizárólagos forrását. (Erre talán a legérzékletesebb példa az, hogy miközben Széchenyi Béla művét követően másfél évtizedig nem jelent meg Amerikáról szóló útleírás, az indiánkép – a kalendáriumok és a hetilapok hatására – mégis tovább formálódott.) Az útleírók pedig igen egyetlen módon tárgyalják az indiánkérdést: vannak felkészültebb (Rosti Pál, Szabó József) és felkészületlen (ilyen például a magyarországi indiánképet egy évszázadig meghatározó Xantus János), a témát megkerülő vagy részben tárgyaló (például az indiánháborúkról hallgató), az indiánokkal szemben pozitív, illetve negatív – néha kifejezetten lenéző – álláspontot elfoglaló szerzők. Az indiánokról alko-

² Erről bővebben lásd: Varga Norbert: Kossuth Lajos állampolgárságának elvesztése. *Aetas*, 28. évf. (2013) 1. sz. 74–99.

³ Vö. Glant Tibor: *Fájdalmas küldetés: Gróf Széchenyi Béla amerikai útja 1862-ben*. In: Frank Tibor (szerk.): *Gyarmatokból impérium. Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemlről*. Budapest, 2007. 88–103.; uő.:

A Hungarian aristocrat in Civil War America: Count Béla Széchenyi's 1862 study trip to the United States of America. *Studies in Travel Writing*, vol. 16. No. 3. 287–301.

tott vélemények történeti és elméleti hátterét (pl. a monogenezis és a poligenezis kérdéskörét) alaposan körüljáró Glant Tibor összegzésében arra következtetésre jut, hogy a magyar utazók szembesültek az indiánkérdés megoldatlanságával, ám az ezzel kapcsolatos elméleti és gyakorlati vitákat, konfliktusokat nem tudták érdemben közvetíteni.

Még az indiánkép tárgyalásakor tesz a szerző néhány igen fontos megállapítást, melyek közül egyesek messze túlmutatnak e témán. Így például az „indián” szó jelentésszűkülésével foglalkozó bekezdésben jelzi, hogy az 1850-es években az „Amerika” szó jelentése is megváltozott a magyar közbeszédben: míg korábban Bölöni Farkas Sándor vagy Haraszthy Ágoston még kiemeli, hogy Észak-Amerikában járt, Nendtvich Károly és a többiek számára már egyértelmű, hogy az „Amerika” szó az Egyesült Államokat jelenti. Némi túlzással azt is állíthatjuk, hogy a két kifejezés egymás szinonimájává vált, amivel szintén egy máig tartó uzus alapozódott meg. (115. old.) Jóllehet e megállapítás csak egy a kötet számos fontos eredménye közül, egyszerre jelzi a szerző kiterjedt érdeklődését és a feltárt forrásanyag mennyiségét. (Ilyen megállapítást valóban csak a teljes utazási irodalom és a kapcsolódó források ismeretében lehet biztonságosan tenni.)

A dolgozat csaknem felét teszi ki – és így mintegy dominál is – a dualizmuskori útleírásokból kibontakozó Amerika-kép elemzése. Feldolgozása két önálló fejezet keretében történik, melyek közül az elsőben a dualizmus korának általános Amerika-képét és ennek forrásait, míg a következőben már konkrétan az útleírásokat mutatja be a szerző. Az általánosabb jelleggel bíró rész (119-139. old.) mutat rá arra, miért is kell kiemelten kezelni ezt a periódust: ekkor zajlik egyrészt – a polgárháború lezárását és az újjáépítést követően – az Egyesült Államok második ipari forradalma, melynek során az addig falusias és mezőgazdasági jellegű ország gyakorlatilag egy szűk emberöltő alatt (nagy)ipari és urbanizált nagyhatalommá válik; másrészt – elsősorban a kivándorlás töme-

gessé válása, illetve az információáramlás felgyorsulása miatt – Amerika megjelenik az európai – és ezzel együtt a magyar – mindennapokban, néha kormányzati intézkedéseket (például a munkaerő-toborzó ügynökségek betiltását) is indukálva. A kapcsolatrendszer intenzívebbé válása látványosan csapódik le az útleírások terén: csak 1893 és 1908 között több beszámoló születik, mint az azt megelőző hat évtized során összesen. Emellett az egyéb forrásanyag (sajtó, tudományos közlemények, ifjúsági és szépirodalom, stb.) mennyisége is hatalmasra duzzad – ezzel kijelenthető, hogy ez az első időszak, melynek termése érdemben lehetővé teszi az összehasonlító és – a műből eddig sem hiányzó – interdiszciplináris jellegű elemzést.

Az utazási irodalomhoz köthető, az első világháborút megelőző fél évszázad során megjelent száz kötetnyi munka feldolgozásához a következő, hatodik fejezetben (141-216. old.) Glant Tibor egy általa kidolgozott tematikus felosztás alapján fog hozzá. Tíz szövegtípust (ifjúsági irodalom és elképzelt utazás; világkiállítások; gazdasági utazók és kormány megbízottak; tudományos utazók; világműveltség; turisták és vadászok; „amerikás” bennfentesek; politikai utazók és miszterios küldöttek; utazó írók; az utazási irodalom paródiája) különít el, melyek mellett még néhány, csupán a sajtóban megjelent beszámolót tárgyal.

Az ifjúsági irodalom és elképzelt utazás körébe tartozó művek – Magyarossy László könyvei kivételével – gyakorlatilag kizárólag a fordításirodalom körébe tartoznak. Ugyanakkor Karl May vagy Verne Gyula könyvei egy egész generáció Amerika-képét határozták meg. A világkiállítási utazók sorát a 1876-is philadelphiai kiállításra eljutó, és Amerikáról negatív képet festő, Glant Tibor értelmezésében Bölöni Farkas Sándor katolikus-konzervatív kritikáját adó Kecskeméthy Aurél nyitja. A korszak további két amerikai világkiállítására (Chicago, 1893; St. Louis, 1904) látogatók (Miklós Ödön és Falk Zsigmond, illetve Gelléri Mór és Vértesi Károly) munkáinak elemzése ismét lehetővé teszi

Glant Tibor számára, hogy megragadja az utazások és a leírások fonákságait, illetve reflektív mivoltukat. (A kritikus és alapvetően jól összegző Gelléri Mórhoz képest a több kiadást is megért Falk Kecskeméthyt „mondja fel”, míg Vértesi még angolul sem tud, Miklós Ödön pedig egy szót sem szól magáról a világhiállításról.) Ugyanakkor kortárs gazdasági utazók és kormány megbízottak (Széchenyi Imre, Bernát István, Zerkowitz Emil és társaik) már képesek az Újvilág első szisztematikusan, tudományos igényű felmérésére; csaknem teljesen feledésbe merült útjaik és műveik pedig jelzik, hogy az „amerikai gazdasági csoda” kérdése milyen erőteljesen foglalkoztatta a korabeli magyar kormányokat. E témakör tanulmányozása közelebb visz bennünket az Amerika-kép mellett az akkori kormányzati tényfeltáró és elemző munka mibenlétéhez is. A szerző igen körültekintően illeszti be az amerikai utat és a beszámolókat az egyéni életpályákba, s ugyanezt az eljárást követi a tudományos utazók esetében (Szabó József, Dirner Gusztáv, Zeitel Ágoston, Pompéry Elemér, Cholnoky Jenő, Berkovits René) is. A kutatóként, orvosként vagy mérnöként dolgozó utazók közül a már az indiánkép vonatkozásában is említett Szabó József geológus számít mérvadónak; a többiek viszont általában leragadtak szakterületük tanulmányozásánál, és sok esetben túl gyorsan vontak le következtetéseket – még saját szakterületüket illetően is. Érdekességként említendő, hogy 1912-ben Cholnoky Jenővel utazott fiatal asszisztense, gróf Teleki Pál is, akinek személyében először járt Amerikában (leendő) magyar miniszterelnök. Az előzőekhez hasonló alaposítással kerülnek bemutatásra azok a világméretű utazók is, akik megjárta Amerikát (Alexander Hübner, Vadona János, Hopp Ferenc, Sebők Imre és Izsóf Lajos, Pásztor Árpád, Bezdek József); esetükben az amerikai viszonyok globális kontextusba helyezése lenne a döntő – ám itt is megfigyelhető a leírások egyenetlensége, illetve az Amerikában töltött viszonylag rövid idő és a következtetések megalapozottsága között feszülő ellentmondás. Glant Tibor

ugyanakkor azt is kiemeli, hogy Hopp Ferenc kivételével mindenki érdemben (és általában nagy terjedelemben) szólt Amerikáról, ami mutatja a korabeli közönség elvárásait. Az Amerikába saját forrásból és saját szórakoztatásukra utazó turisták és vadászok a szerző megállapítása szerint érdemben nem tudták színesíteni az Amerika-képet, noha egyikük-másikuk (például az 1893-ban utazó Jakabffy Istvánné) jó megfigyelőnek bizonyult. Ebben a csoportban találkozunk egyébként először női szerzővel (Jakabffyné mellett özvegy Mocsáry Béláné tartozik ide). A nők a többi csoport esetében csak kísérőként (feleségként) jelennek meg.

Az előzőekhez képest speciális – és sok szempontból autentikus képet közvetíteni képes – csoportot alkotnak a „bennfentes amerikások”. Ezeket a hosszabb-rövidebb ideig az Egyesült Államokban élő szerzőket két részre osztja Glant Tibor. A sokszor többször is Európa és Amerika között „mozgó”, néha igen kalandos életű újságírók (Miskolczi Henrik, Becskey László, Richtzeit Artúr, Pásztor Árpád, Bilkei Ferenc, Lenkei Lajos) mellett ide tartoznak a kitelepültek (Bánó Jenő, Madarassy László, Paikert Alajos, Ferenczi Lajos, Gondos Sándor), akik általában a kivándorlással kapcsolatos vitákban nyilatkoznak meg. Ez utóbbiak esetében általában nem a szenzációhajhászás, hanem a hazai közvélemény alapos és pártatlan tájékoztatása volt a cél. Amerika-képük általában kritikus, de – miként az az elemzésből is kiténik – szélsőségek között mozog. A Ferenczi Lajos által festett paradicsomi kép például joggal mondatja azt a szerzővel, hogy az illető kivándorlási ügynök lehetett. A többiek ennél kiegyenlítettebbek, noha magyar szempontból mindmáig érvényes Gondos Sándor megállapítása, miszerint – amerikai mintára – a tudomány és a kutatás kiterjesztési pont lehet.

A politikai utazók és missziós küldöttek (és itt találkozunk a legismertebb személyiségekkel is: Apponyi Albert, Károlyi Mihály) beszámolóit, visszaemlékezéseit tulajdonképpen Glant Tibor fedezi fel az utazási iro-

dalom számára – ezeket mindaddig szinte kizárólag történeti forrásként kezelték. Gondot jelent ugyanakkor, hogy az eseményekben gazdag utakról szóló beszámolók jókora késéssel, a memoárok részeként jelentek meg (Károlyi Mihályé 1923-ban, Apponyi Alberté pedig csak 1932-ben), így pozitív Amerika-képük ellenére nem tudtak közvetlen hatást kifejteni a kortársakra. Náluk némileg kritikusabbak – és gyorsabbak – a missziós küldöttek (Vay Péter katolikus, illetve Raffay Sándor későbbi evangélikus püspök).

Noha Amerika több írónkat megihlette, személyes élményekből – az utazók következő csoportja alapján – hárman táplálkoztak (ifj. Hegedűs Sándor, Ignó, Tonelli Sándor). Műveik a többiekénél magasabb irodalmi-esztétikai élményt jelentenek (Tonelli Sándor még szociográfiai fényképsorozatot is készített a kivándorlókról). Hegedűs „hagyományos” útleírása mellett Ignó elmékedései vagy Tonelli fotói olyan (probléma)érzékenységről tesznek tanúbizonyságot, ami az utazástörténet és -elmélet kutatójának is új perspektívákat mutat. Az utazási irodalom paródiájának szentelt alfejezet, amely – néhány más tematikus rész mellett – önálló tanulmányban is megjelent,⁴ a tárgyalt szövegek máig ható humorán kívül szintén arra világít rá, mennyire fontos beszédtema lehetett Amerika a dualizmuskori Magyarországon, és milyen népszerű lehetett az amerikai utakról szóló leírások műfaja. (A régi igazság szerint: csak azt parodizálják, aki – vagy ami – közismertségnek örvend.)

Rövid összegzés után Glant Tibor könyvének utolsó, hetedik fejezetét sajátos „kitekintésnek” szenteli. Egyszerre szól itt a tárgyalt korszakot követő, a magyarországi Amerika-képet érintő változásokról, illetve a magyarországi Amerika-kutatás „gyermekbetegségeiről”, valamint az Amerika-dilem-

máról (vagyis arról az ellentmondásról, ami az amerikai gazdasági csoda igenlése és az amerikai típusú demokrácia hazai bevezetésétől való elzárkózás között feszül). Alapvető megállapítása, hogy a két világháború közötti időszak után a negyvenes évektől a rendszerváltásig sajátos szűrőn át közvetítődött felénk Amerika valósága, s az 1989-től 2012-ig, vagyis a kötet lezárásáig eltelt időből is csak három kötetet tud az utazási irodalomhoz sorolni. Másik – a kötetben hamarabb megjelenő – konklúziója a magyarországi amerikanisztika (és ebből fakadóan az Amerika-kép kritikus elemzése) megkérdőjelezésének a téma kontextusába helyezése (és nem fordítva). Jóllehet az 1920-as években már felmerült az igény Amerika országismeret-szintű tárgyalására, Országh László csak az 1960-as években tudta lerakni a magyarországi amerikanisztika tudományos alapjait (amelyet az 1990-es évektől önálló egyetemi tanszékek keretében művelnek). Ebből fakadóan viszont a magyar (olvasó)közönség döntően az utazási irodalomból volt kénytelen ismereteket meríteni; ez viszont oda vezetett, hogy az utazási irodalmat a 19-20. században Magyarországon a szisztematikus vizsgálat kiváltására használták. Holott – és ez Glant Tibor elemzéseiből is kitűnik – minden utazó, legyen bármennyire is felkészült, saját korlátai (műveltsége, felkészültsége, érdeklődése, anyagi lehetőségei) foglya, így az általa mutatott kép mindig interpretáció, nem pedig tények elemzése.

Könyvével Glant Tibor olyan, a magyarországi amerikanisták és az utazási irodalom iránt érdeklődő kutató számára nélkülözhetetlen munkát tett le az asztalra, melynek problémafelvetései, elemzései és következtetései minden esetben megállják a helyüket, és egyúttal jelzik a kutatás lehetséges új irányait.

SZÁSZ GÉZA

⁴ Glant Tibor: *Dualizmuskori Amerika-kép, utazási irodalom és paródia*. In: Vajda Zoltán (szerk.): *Költők, kémek, detektívek, pírítós és fordítások – Írások Novák György tiszteletére*. Szeged, 2012. 79–97.